

## Innehåll

<i>Innehåll</i> .....	1
<i>Sammanfattning</i> .....	1
<i>Inledning</i> .....	2
<i>Syfte</i> .....	5
<i>Metod</i> .....	6
<i>Resultat</i> .....	7
<i>Diskussion</i> .....	12
<i>Litteratur</i> .....	13
<i>Appendix</i> .....	15

## Sammanfattning

Uppsatsen är en utvärdering av språkkontrollprogrammet Skribent, vilket är ett av marknadens största. Jag går igenom programmets olika funktioner och bedömer i vilken utsträckning programmet lever upp till handbokens reklamtext. För att bedöma vilka fel programmet upptäcker och hur dessa diagnostiseras har jag manipulerat en text för att få den att innehålla en rad feltyper på grammatikens alla nivåer – morfologi (ord), syntax (meningsbyggnad), semantik (betydelse) och pragmatik (hur språket fungerar i praktiken). Det visar sig att programmet endast klarar en bråkdel av de olika felen och att alla fel programmet upptäcker ligger på den allra ytligaste språknivån, nämligen på ordnivå.

Som komplement till min egen utvärdering av Skribent har jag också gjort en användarstudie där en vuxen van korrekturläsare och en oerfaren tonårig har fått granska den manipulerade texten och kommentera i vilken utsträckning de har haft nytta av programmet. Även här är resultatet nedslående. Det visar sig att den erfarne korrekturläsaren inte har någon större nytta av programmet utan klarar granskningen bättre manuellt. Den oerfarne tonåringen har inte heller någon större hjälp av programmet, men klarar däremot inte av att rätta särskilt många av felen.

I slutet av uppsatsen diskuterar jag vad resultatet av utvärderingen kan tänkas ha för inverkan på erfarna och oerfarna granskare och efterfrågar språkkontrollprogram som klarar av att kontrollera textens djupare nivåer. Jag nämner också en rad fördelar som Skribent trots allt har.

Uppsatsen vidrör också relevant forskning på området.

## Inledning

Idag skriver allt fler människor i arbetslivet och tar dessutom större ansvar för sina texter, från manus till färdig text. Detta hänger delvis ihop med nya arbetsuppgifter och en ny organisation, där gamla yrkesgrupper har försvunnit och nya tillkommit. Sekreterarna finns till exempel inte längre och med dem har en grupp professionella språkexperter, som har kunnat lägga sista handen vid texten, försvunnit. Likaså verkar korrekturläsarna ha fått stryka på foten till fördel för datoriserad språkkontroll av olika slag. Det är lätt att romantisera flydda tider, men allt har väl inte bara fört något negativt med sig; med hjälp av modern teknik kanske det ändå går att ersätta den förlorade kompetensen.

Den stora anledningen till förändringarna är naturligtvis datoriseringen. Nya lättillgängliga program med användarvänliga gränssnitt gör det möjligt för gemene man att producera professionella skrivprodukter. Desktop publishing är ett begrepp som fått stor spridning under de senaste två decennierna. Det är nu tekniskt möjligt för vem som helst, som har tillgång till en dator och rätt program, att tillverka allt från broschyrer och visitkort till webbplatser och böcker. Många typografer, som tillsammans med sekreterare och korrekturläsare har förpassats till historien, tar sig säkert för pannan när de ser vilka undermåliga produkter som också produceras. Men trots allt blir nog gemene man bättre både på typografi, stavning och att utnyttja de språkkontrollprogram som marknaden erbjuder. De ger nämligen ett ovärderligt stöd till arbetet med textkontrollen.

Jag har i mitt arbete som språkkonsult<sup>1</sup> stor nytta av språkkontrollprogram – både för att granska andras texter och för att kontrollera mina egna. Det är väl känt att även erfarna skribenter och textgranskare gör misstag i form av till exempel stavfel och meningsbyggnadsfel trots att de ”borde veta bättre”. Anledningarna är många. Mycket talar till exempel för att texter skrivs på ett annat sätt på datorer än på papper, något som skapar nya granskningsproblem.

Skribent är ett av flera språkkontrollprogram som nu finns på marknaden, Lingsoft är ett annat. Lingsoft är idag det mest avancerade språkkontrollprogrammet och ingår i Word 2000, men även finns också att köpa som programmet Grammatifix (Domeij 2000). Det vore naturligtvis roligt att jämföra Skribent och Lingsoft, men det ligger utanför den här uppsatsens ram.

Det finns emellertid många skäl att undersöka just programmet Skribent – det säger sig ha marknads största ordlista att tillgå i sin textkontroll och programmet har fått stor betydelse och spridning genom att många stora och inflytelserika arbetsplatser använder det i sitt dagliga

---

<sup>1</sup> Språkkonsulter är personer som har utexaminerats från Språkkonsultlinjen på Stockholms universitet. Det finns ungefär 180 yrkesverksamma språkkonsulter i Sverige idag.

skrivarbete, till exempel Svenska Dagbladet, riksdagen, KTH och Göteborgs universitet.

### **Skrivprocessen**

Modern forskning slår fast att skrivande är en komplicerad icke-linjär process (Eklundh 1993), trots att den brukar framställas som motsatsen i skrivundervisning baserad på de klassiska retoriska modellerna. Flower och Hayes (1981) beskriver en process som består av ett ständigt växlande mellan olika nivåer av planering, textproduktion och granskning.

Hur påverkar den ökande datoranvändningen då skrivprocessen? Forskning visar att datorskrivna texter inte med nödvändighet blir bättre, men att de däremot blir längre (Eklundh 1993) och att skribenterna ägnar sig alltmer åt granskning (Eklund och Sjöholm 1989). Många fortsätter att skriva trots att deadline närmar sig och reviderar delar av texten in i det sista utan att få grepp om helheten eller ens ha tid till en sista granskning av hela texten (Cedergren och Eklundh 1992). Många skriver ut texten på papper flera gånger under granskningsprocessen eftersom de anser att skärmläsning är svårt (Frenckner 1990). Detta gör granskningen långvarig, vilket förmodligen resulterar i texter med språkliga brister.

Det faktum att skribenterna ägnar allt större tid åt granskning kräver naturligtvis att de har förmågan att upptäcka, diagnostisera och åtgärda sina fel (Flower 1986). Det har dessvärre visat sig att ovana skribenter har sämre förmåga att lyckas med granskningen eftersom de inte har förmågan att diagnosticera eller att åtgärda de felaktigheter som de hittar (Flower 1987).

### **Datorstödd språkkontroll**

Datorprogrammen för språkkontroll kan framför allt hjälpa skribenterna och granskarna att hitta felen och att diagnostisera dem. Vissa fel kan programmen också omedelbart åtgärda utan medverkan från skribenten själv. Tyvärr kan inte datorn åtgärda de allvarligaste stil- och innehållsfelen eftersom tekniska lösningar saknas (Domeij 1998). Fokus ligger på yfelen.

Det är viktigt att ovana skribenter har klart för sig att inte alla fel i texten kan åtgärdas. De stavfel programmet upptäcker är till exempel bara de fel programmet hittat genom att söka igenom sin ordbok, vilken saknar det stora flertalet svenska ord. Svenskan har stora möjligheter att ständigt skapa nya ord genom sammansättningar, något som till exempel skiljer svenskan från engelskan. Det är därför mycket vanligt att programmet<sup>2</sup> missar en mängd stavfel på grund av begränsningarna i programmets ordbok.

---

<sup>2</sup> Missar är ett begrepp inom forskning kring stavningsprogram. Det innebär helt enkelt att programmet missar att påpeka felstavningar eftersom orden finns med i ordlistan,

Lika tråkigt är det med alla de <sup>3</sup>falsklarm som uppstår genom att programmet inte hittar ordet i ordlistan, trots att det är fullt korrekt (Domeij 1998). Att egennamn väcker falskt alarm är mer regel än undantag tyvärr, liksom främmande ord och sammansättningar. Detta gör att även vana skribenter inte utnyttjar datorns språkkontroll till fullo – de tröttnar helt enkelt på falsklarmen och låter bli att kontrollera texten ordentligt.

Användarna kan råda bot på dessa problem genom att lägga till ord till ordlistan manuellt, men det är ett mödosamt arbete. Tyvärr saknas fackordlistor att köpa in (Domeij 1998).

Det är också möjligt att i många språkkontrollprogram lägga in ord som man ofta stavar fel till via autokorrigeringsfunktionen. *Ohc* och *address* är exempel på sådana ord som programmet automatiskt ändrar till *och* och *adress*.

Få datorprogram har möjlighet att kontrollera stilen i texten. På svenska finns några program<sup>4</sup> utöver Skribent som kontrollerar att texten följer Svenska språknämndens skrivregler (Domeij 1998).

Det är inte heller möjligt att kontrollera dispositionen i texten. Här återstår bara det klassiska manuella granskningsarbetet som många, kanske de flesta, granskare gör på papper. En annan stor brist med datorn som hjälpmedel är nämligen överblicksproblemet (Eklundh 1993) – datorskärmen ger inte samma helhetsuppfattning för längre texter som papper gör. Detta resulterar i att skribenterna och granskarna får göra många (och dyra) pappersutskrifter på skrivaren.

Detta sammantaget bidrar till att den datorstödda språkkontrollen ofta enbart kommer att gälla språkets ytnivå.

### **Språkkontrollprogrammet Skribent**

Skribent kom i en första version (Skribent 1.0) för några år sedan, i en andra version (Skribent 2.0) 1998 och i en tredje version (Skribent 2.1) 2000. Jag kommer här att granska version 2.0 eftersom det är den jag har tillgång till hemma. Skribent 2.1 är framför allt en anpassning till Word 2000, men innehåller inga större förändringar annars.

Vissa förändringar har införts i den andra versionen som inte fanns i den första, till exempel en ny snabbare sökmotor och möjligheter att i textkontrollen hitta ”fler fel och nya typer av fel” (Skribent 2.0

---

trots att de i texten kan ha en annan betydelse. I meningen ”Var ska du gå?” missar programmet felstavningen *var* i stället för *vart*, eftersom *var* är ett ord som återfinns i ordlistan. Programmet klarar inte av att göra den nödvändiga grammatiska (syntaktiska) analysen och missar därför att upptäcka stavfelet.

<sup>3</sup> Falsklarm är ett annat vanligt begrepp inom forskningen. Programmet slår larm om att ordet är felstavat trots att det är helt korrekt. Anledningen till detta är att ordet inte återfinns i programmets ordlista. Ord som ofta orsakar falsklarm är egennamn. Det är ofta möjligt att lägga till dessa ord till programmets ordlista, men eftersom egennamnen i regel är så många, blir detta ett onödigt sisyfusarbete.

<sup>4</sup> Textkontroll från Wordwork AB och Prima Vistas Skrivprogram från Posten.

Handbok). En annan nyhet är textgranskningskontrollen KIX<sup>5</sup>, ett program som ersätter LIX<sup>6</sup>-kontrollen i den första versionen. Däremot har *Myndigheternas skrivregler* lyfts ur programmet (vilket är en stor brist och inte verkar särskilt motiverat).

Övriga delar av Skribent är ordboksfunktionen och textgranskningsfunktionen. Ordboksfunktionen innebär att användarna kan slå upp ord och fraser i de tre ordböcker och den skrivregelsamling som ingår i programmet, nämligen *Norstedts stora svenska ordbok*, *Svenska Akademiens ordlista* (12:e upplagan), *Norstedts svenska synonymordbok* *Ord för ord* och *Svenska skrivregler* utgivna av Svenska språknämnden. Det finns också möjlighet för användarna att lägga till andra ordböcker. Till exempel kan man lägga till *Norstedts stora engelska ordbok*, *Norstedts stora franska ordbok* och *Norstedts tyska ordbok*. Dessutom kan man skapa egna ordböcker genom att lägga till ord som man ofta använder eller av andra skäl vill ha med, t.ex. godtyckliga ord.

Textkontrollfunktionen granskar texter genom att söka stavfel, felaktiga ord och fraser. Den rättar ”uppenbara fel” (Skribent 2.0 Handbok), föreslår ändringar och kommenterar ordval och inkonsekvenser. Dessutom granskar programmet alla förekomster av samtliga namn, sifferuttryck och e-postadresser.

## Syfte

Mitt syfte med uppsatsen är att utvärdera Skribent 2.0 Textkontroll. Är det ett funktionellt program för både ovana och vana skribenter och textgranskare? Dessutom redovisar jag hur ordboksfunktionen och det kompletterande KIX-programmet fungerar. Som en del av uppsatsen redogör jag för en användarstudie där en vuxen van korrekturläsare får granska samma text som en tonåring utan någon textgranskningsvana.

Jag vill undersöka om de feltyper som Cedergren och Eklundh (1992) samt Domeij (1998) diskuterar åtgärdas i Skribent. Feltyperna är huvudsakligen baserade på den traditionella nivåindelningen av den klassiska grammatiken i morfologi, syntax, semantik och pragmatik.

---

<sup>5</sup> KIX innebär att texten matchas mot en rad texttyper ur olika genrer för att påvisa textens läsbarhet. KIX sammanställer mer data om texten än vad LIX gör.

<sup>6</sup> LIX är ett läsbarhetsindex som baseras på ordlängd och meningslängd. Först divideras antalet långa ord över 6 bokstäver med det totala antalet ord och multipliceras med 100, vilket ger ordlängden (en decimal). Sedan divideras antalet ord med antalet meningar, vilket ger meningslängden (en decimal). Sist summeras ordlängden och meningslängden, vilket ger LIX-talet.

## Metod

Först går jag igenom vad programmet erbjuder för slags hjälp. Jag undersöker om handbokens säljande erbjudanden stämmer med hur programmet fungerar i praktiken.

Därefter granskar jag en manipulerad text i Skribents textkontroll och redovisar vilka feltyper programmet hittar samt vilka kommentarer programmet ger. Texten har jag skrivit själv och innehåller feltyper på alla de fyra grammatiska nivåerna – allt från stavfel till dispositions- och innehållsfel. Jag går sedan systematiskt igenom de olika felen under respektive rubrik. För att ha något att jämföra med granskar jag även texten i Word 97. Jag kör också texten genom KIX-programmet och redovisar resultatet

I användarstudien låter jag försökspersonerna granska den manipulerade texten. De får granska texten i två steg: först med hjälp av Skribent, sedan manuellt på datorskärm. Därefter kommenterar de i vilken utsträckning de har haft användning av programmet.

## Feltyperna

Följande feltyper med exempel ur texten (inalles 27 olika språkfel) undersökte jag:

### Morfologi

- Stavfel: *ja, jr, gorde*
- Passivkonstruktioner: *Huset köptes av Kalle.*
- Genitivapostrof: *Kalle´s hårfrisering*
- Sammansättningar: *likte*
- Särskrivning: *blås apratt, fin land, vind en, dans kornas*
- Felaktig sammanskrivning: *haren*

### Syntax

- Kongruens<sup>7</sup>: *ett stor hus*
- Felaktig substantivform: *de olika fönster*
- Ofullständig mening<sup>8</sup>: *Hade tänkt börja arbeta i mars, men reparationerna drog ut på ti den.*
- Symmetri vid uppräknings<sup>9</sup>: *I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserarna, reparatörer och golvläggarna för att få huset färdigt.*
- Symmetri vid dubbel syftning<sup>10</sup>: *Den splittrerna hårtorken som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån hade nu kommit bort.*

---

<sup>7</sup> Kongruens betyder överensstämmelse, här mellan substantivet och adjektivet (adjektivet måste i svenska böjas efter sitt huvudords genus).

<sup>8</sup> En fullständig mening måste alltid ha både subjekt och predikat. Den här meningen saknar subjekt (den som handlar i satsen):

<sup>9</sup> Symmetri vid uppräknings innebär till exempel att alla substantiv måste stå i samma form (här i bestämd form plural).

<sup>10</sup> Symmetri med dubbel syftning är ett skrivfel eftersom syftningen blir oklar. Den här meningens två sista satser ska båda syfta tillbaka på *alla mina*, vilket de inte gör.

- Ordföljd: *Under jullovet åkte jag bara skidor en dag.*
- Kommatering vid samordnade fullständiga huvudsatser<sup>11</sup>: *Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.*
- Satsradning<sup>12</sup>: *Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt fiolen har aldrig varit densamma igen.*
- Kontaminationer<sup>13</sup>: *mellan 9–12*

### Semantik

- Syftningsfel<sup>14</sup>: *Här är en bild ur mitt fotoalbum som jag har tagit själv.*
- Sammanhang 1: Det näst sista stycket och det sista borde byta plats för att texten ska få ett kronologiskt och logiskt sammanhang
- Sammanhang 2: *Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.* (Meningen saknar helt sammanhang med texten i övrigt och borde strykas)

### Pragmatik

- stil<sup>15</sup>: *medans, hava, stog*

## Resultat

### Ordboksfunktionen

Handboken skriver att man i Skribent Ordbok kan slå upp ”ord och fraser precis som i en vanlig ordbok. Sökningen går snabbt, är enkel och du kan söka i en ordbok åt gången eller flera samtidigt. Med den nya sökmotorn hittar du rätt ord snabbare än någonsin. Du kan dessutom söka efter skrivregler och ta reda på hur exempelvis förkortningar, sifferuttryck och avstavning används.”

Allt detta stämmer bra med verkligheten. Gränssnittet är användarvänligt på så sätt att det är lätt att förstå funktionen och det går snabbt att hitta ord. Möjligheten att söka både på uppslagsord och ord i artikeltext är mycket användbar. Att kunna söka på många olika sätt är också bra – enligt allmän ”sökmotorpraxis” går det att söka ord med hjälp av slutjoker, exakt matchning, flera godtyckliga tecken eller ett godtyckligt tecken, ”och” och ”eller”. Det är också smidigt att kunna växla mellan att bläddra mellan ord i en alfabetisk lista och att söka ord

---

<sup>11</sup> Ett komma måste sättas in efter *och* eftersom meningen annars blir dubbeltydig (man läser ihop *föräldrarna och barnet* i stället för att göra en paus efter *föräldrarna* för att markera att en ny sats börjar.

<sup>12</sup> Meningen måste delas upp i två fullständiga satser med punkt och stor bokstav.

<sup>13</sup> Kontamination betyder sammanblandning av två uttrycksätt, i det här fallet *mellan 9 och 12* och *9–12* (läses *nio till tolv*).

<sup>14</sup> Som syftar här tillbaka på närmast föregående substantiv, vilket gör meningen felaktig. Som avser ju bilderna och inte fotoalbumet.

<sup>15</sup> *Medans och stog* är talspråk, medan *hava* är högtravande.

med sökmotorn. Det är också möjligt att lägga in olika snabbval så att sökningen ska gå så snabbt som möjligt.

Valet av ordböcker känns också relevant – de är alla (kanske med undantag för Norstedts stora svenska ordbok) ordböcker och skrivregelsamlingar för det svenska allmänspråket med stor auktoritet. Fackspråket kräver naturligtvis andra ordböcker.

### **Textgranskningsfunktionen**

Enligt reklamtexten hittar och rättar programmet ”stavfel, felaktiga ord och fraser, teckenfel, krångelspråk och mycket mer. Skribents stavningsordlista med 800 000 ord är den största på marknaden. I Skribent Textkontroll kan du enkelt lägga till egna ordlistor med produktnamn, adresser och fackuttryck.” ”Skribent Textkontroll kontrollerar bland annat: ord och fraser, sifferuttryck, tecken, stavning, svengelska, krångelsvenska, förkortningar, långa ord och meningar och konsekvens (bl.a. ska/skall)” (Skribents webbplats). Redan här förstår läsaren programmets begränsningar – feltyperna är nästan undantagsvis på ytnivå (morfologi: ord och fraser) medan de djupare nivåerna lämnas därhän (syntax, semantik och pragmatik).

Mycket av detta stämmer vid textkontrollen. Den visar att programmet hittar fel av följande typ (formuleringarna är programmets egna):

#### **Ord och fraser**

- Ord- eller frasfel: *Medans*
- Föråldrat eller formellt: *haver*
- Talspråk: *stog*

#### **Sifferuttryck**

- Otydligt eller felaktigt sifferuttryck: *Mellan 9- 12*

#### **Stavning**

- Liten begynnelsebokstav i namn: *jr*
- Stavfel: *apratt, gorde, likte*

#### **Övrigt**

- Troligt namn: *Kalle*
- Godkända sifferuttryck: *påskan 1975*

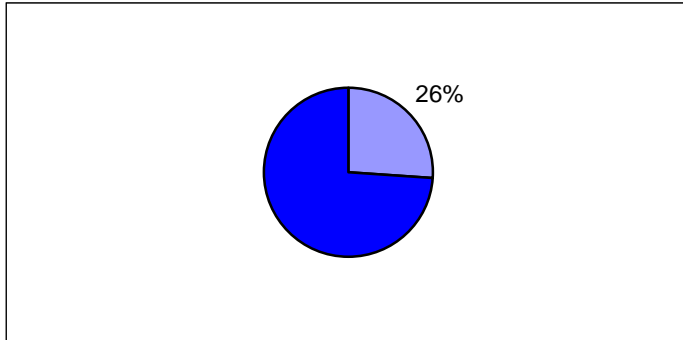
Programmet klarar alltså inte av djupare nivåer. Inte heller klarar det av alla feltyper på ordnivå. Däremot klarade programmet stilfel på den pragmatiska nivån – *hava, stog* och *medans* slog programmet ner på med kommentaren att det första var ålderdomligt och de två senare talspråk. Programmet förstod också att kontaminationen *mellan 9-12* var felaktig, men hade användaren följt programmets rekommendationer skulle resultatet blivit ännu värre. Programmet föreslog *912:-* eller *9/12!* Den pragmatiska nivån omfattar ju även mer komplexa delar som anpassning till syfte, läsare och tänkta läsamål – detta klarar programmet givetvis inte av. De ord på den pragmatiska nivån som programmet slår ner på är helt enkelt inlagda i programmets ordbok och anpassas inte till textens



övriga karaktär. (Man kan ju tänka sig att en given text har en talspråklig karaktär och att man då **vill** använda talspråkliga ord och uttryck.)

Skribent visade sig upptäcka en bråkdel av alla fel som fanns i texten. Endast 26 procent av felen hittade programmet.

Figur 1. Andelen upptäckta fel i Skribent.



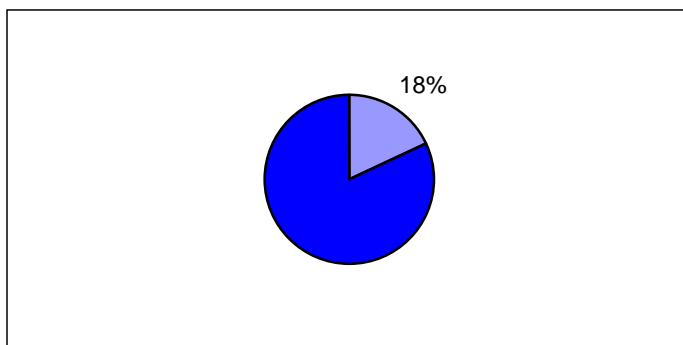
En genomgång av de fel Skribent hittar ger vid handen att antalet falska alarm är fler (!) än antalet riktiga fel – nio falska alarm mot sju riktiga fel. Skribent upptäcker inte något av de grammatiska felen, inte ens så enkla fel som genitivapostrofen eller kongruensfelet.

Tabell 1. Andelen fel som Skribent hittat.

<b>falska alarm:</b>	<b>9</b>
<b>riktiga fel:</b>	<b>7</b>
<b>stavning</b>	<b>3</b>
<b>stil</b>	<b>3</b>
<b>felaktig</b>	<b>1</b>
<b>sammansättning</b>	

För att ha något att jämföra med kontrollerade jag även texten i Word 97 och resultatet där var lika nedslående. Endast 18 procent av det totala antalet fel hittade programmet.

Figur 1. Andelen upptäckta fel i Word 97.



Även i Word 97 var antalet falska alarm fler än antalet riktiga fel – åtta mot fem.

Tabell 2. Andelen fel i Word 97

<b>falska alarm:</b>	<b>8</b>
<b>riktiga fel:</b>	<b>5</b>
stavning	1
stil	3
grammatik	1

De alternativa ord som programmet erbjöd visade att programmet inte haft förstånd att göra en korrekt diagnostisering av problemet (*haver* föreslogs följande alternativ: *havre, haveri, havren, havres, haven, havet, hare* och *häver* och i stället för *stog* föreslog programmet *tog, sto, stod, stoj, stol, ston, stop, stor, stos, stot, stott, stopp, steg, stig* och *styg*). Det säger sig själv att oerfarna och osäkra användare får svårt att avgöra vilket alternativ som är bäst.

## KIX

KIX-programmet i Skribent 2.0 jämför texterna med andra skribenters ”genom att kontrollera dem mot mallar som finns i programmet. Mallarna bygger på texter i olika genrer, såsom skönlitterära texter, typiska elevtexter, ekonomisk litteratur och offentliga texter. Programmet jämför olika faktorer som meningslängd, ordlängd och hur många långa och korta ord som finns i en mening. Resultatet av jämförelsen är ingen värdering av om en text är bra eller dålig, men den säger ändå en hel del om hur olika skribenter bygger upp sina texter och om hur du själv gör det” (Skribents webbplats). Tillverkarna verkar här medvetna om bristerna med ett läsbarhetsindex som det här.

LIX har fått en hel del kritik under de senaste decennierna eftersom det anses vara ett alltför grovt mätinstrument på läsbarhet (Cedergren och Eklundh 1992). Bäst används det som en fingervisning om textens allmänna karaktär. Andra delar av en text som innehåll, författarperspektiv och läsarens förkunskaper i ämnet (Platzack 1985) samt vilka mål läsaren har med sin läsning (Gunnarsson 1985) anses vara

helt avgörande för textförståelse. Det är tydligt att KIX-programmets utformare har tagit lärdom av denna kritik. Utöver LIX-beräkningarnas meningslängd och ordlängd matchar man i KIX-programmet texten mot mallar som får representera olika typiska svenska texttyper. Likaså matchas meningarna mot en grupp olika meningstyper (normal, pratig, pompös och kompakt). Allt sammantaget ger detta en mer komplex bild av textens karaktär än vad de gamla LIX-beräkningarna gjorde.

KIX redovisar en mängd data om texten – allt från ordlängd och meningslängd till matchning mot olika mallar som ska representera olika standardtyper för texter. Dessa standardtyper går från lätt till svårt enligt genrerna: lättläst, skönlitteratur, elevtexter (högstadiet/gymnasiet), tidskrift för ungdom, dagstidning, facklitteratur och offentlig svenska. Detta sammanställs sedan i ett diagram.

Följande data kan KIX-programmet presentera om vår text:

LIX: 30  
Bästa mall: Elevtexter (högstadiet/gymnasiet)  
Texten matchar mallen Elevtexter till 70 %  
Mallen Elevtexter har LIX 33  
Mallen Elevtexter har 15,9 ord per mening varav 2,9 är långa  
Antal meningar: 21  
Antal ord: 269  
Antal långa ord: 51  
Texten har 12,8 ord per mening varav 2,4 är långa

Det finns alltså mycket information att tillgå om texten. Tabellerna är tydliga och pedagogiska, men KIX-diagrammet förblir diffust. Vad som också irriterar mig är att det inte finns någon knapp för utskrift<sup>16</sup>. KIX-programmet är ett utmärkt pedagogiskt hjälpmedel om man vill visa hur lätt eller svårläst en text är, men handlar det om att visa det för en annan person som inte har direktkontakt med min dator blir det svårare.

### Användartestet

Två användare fick testa texten först med hjälp av Skribent Textkontroll, därefter manuellt på dataskärmen. Den första användaren är vuxen och en van korrekturläsare och användare av Skribent, den andra är tonåring och ovan vid både programmet och textgranskning över huvud taget.

Den vuxne användaren (textgranskare 1) hade inte någon särskild hjälp av programmet. Han åtgärdade i princip alla fel på alla nivåer, men fick göra det mesta av arbetet själv. Han säger i sin kommentar: ”Ungefär 90 procent av arbetet var kvar när jag hade gått igenom texten med Skribent. Programmet hittar bara felstavade ord och inte felstavningar som blir andra ord än det som avses.”

---

<sup>16</sup> Det går naturligtvis att göra en skärmdump, men då får man med alla programmets olika fönster (tre fönster visar information om texten: själva texten, KIX-programmets innehållsförteckning och själva den aktuella KIX-funktionen. Allt detta kanske man inte vill visa på en gång.

Den tonårige användaren (textgranskare 2) hade heller ingen större hjälp av programmet. Dessvärre åtgärdade han bara en bråkdel av de fel som texten bestod av. Programmet gav honom flera gånger helt fel diagnos och det är möjligt att han därför förleddes att acceptera felaktigheter han annars skulle ha åtgärdat. Programmet föreslog till exempel *läkte* i stället för *likte*, vilket han accepterade. När programmet föreslog 912:- i stället för *Mellan 9-12* var han däremot på sin vakt och valde att behålla formuleringen. Det är möjligt att han inte kände till kontaminationen, men det är också möjligt att han blev lurad av programmet. Manuellt rättade han en hel del av stavfelen, men åtgärdade inte några av felen på de djupare nivåerna. Han verkar medveten om att han arbetat på ordnivå i sin kommentar (observera att citatet är hans egna ord): ”Den var bra på ord men kunde varken kommatering<sup>17</sup> eller ord sammanhang (te.x ”Huset var färdig den 2 maj.....). På tidsfraserna kunde den inte klockslag.(”9-12 var butiken öppen.” Programmet sa 912:-.)”.

## Diskussion

Utvärderingen av Skribent visar tydligt att programmet inte klarar av att vare sig hitta eller åtgärda ens de flesta fel i texten. Av totalt 27 språkfel hittade Skribent endast 7 fel – alltså 26 procent. De fel programmet hittade var dessutom av mycket ytlig natur – de var allihop på den morfologiska nivån, medan syntax, semantik och pragmatik lämnades därhän. Inte ens så enkla grammatiska fel som genitivapostrof och adjektivkongruens klarade programmet av. Dessutom signalerade programmet fler falska alarm än upptäckta fel. Jämför man det sedan med antalet missar som programmet gjorde blir resultatet förödande.

Trots det nedslående resultatet i både programutvärderingen och användarundersökningen måste jag ändå framhålla att Skribent har fördelar. För det första är det interaktivt på ett helt annat sätt än vad vanliga pappersböcker kan vara. Användarna får många valmöjligheter och behöver inte använda programmets alla funktioner om de inte vill.

För det andra är programmet också i rätt hög grad individualiserat efter vilken hjälp olika användare kan tänkas vilja ha. Systematiken i hur de olika feltyperna klassificeras och radas upp i ett eget fönster är ett suveränt hjälpmedel. Här har man verkligen utnyttjat inbyggda svagheter i den här typen av språkkontrollprogram och gjort något positivt av det. Programmet listar till exempel alla egennamn under rubriken ”troliga namn”, vilket ger användaren möjlighet att antingen strunta i att kontrollera dem, eller kontrollera dem i listan utan kontext. Att program annars markerar alla egennamn som felstavade ökar ju mängden falska

---

<sup>17</sup> Han anmärkte på kommatering i två meningar: Här är en bild ur mitt fotoalbum, som jag har tagit själv och Den splittrerna hårtorcken, som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån, hade nu kommit bort.

alarm och skapar mer irritation än det hjälper. Listan i Skribent gör det också lätt att se om orden är konsekvent stavade.

Användartestet visar att programmet inte upptäcker felen bättre än en erfaren korrekturläsare och det är tydligt att programmet inte hjälper den oerfarne särskilt bra. Risken för likriktning och oönskad språklig kontroll (Domeij 1998) är mycket stor i det senare fallet. Risken att den erfarne helt tappar förtroendet för programmet är likaså stor med tanke på att han är medveten om att programmet missar de allra flesta och allvarligaste felen.

### Slutsats

Det finns stort behov av nya språkkontrollprogram på svenska. Framför allt är det de djupare delarna av språket som (ännu) inte kan kontrolleras – syntax, semantik och pragmatik. Den pragmatiska nivån med syfte, läsare, disposition och stil som komponenter är ju helt avgörande för om en text blir läsbar eller inte. Men även grammatikkontroll saknas över huvud taget. En så enkel sak som genitivapostrof och adjektivkongruens borde kunna kontrolleras.

Kanske leder ändå dessa svagheter i Skribent och liknande program till att användarna utvecklar nya arbetssätt och granskningsstrategier. Det är viktigt att inse att nuvarande språkkontrollprogram framför allt ger språkhjälp på ytnivå och en medvetenhet om det kan kanske förmå skribenter och granskare att arbeta på flera nivåer med olika hjälpmedel, med och utan dator. För att granska djupare språknivåer arbetar man bäst manuellt, kanske på papper (för att minska översiktsproblemet) och för att granska de ytligare nivåerna utnyttjar man den hjälp som datorprogram som Skribent erbjuder.

### Litteratur

- CEDERGREN, MAGNUS OCH EKLUNDH, KERSTIN S. 1992. *Språkliga datorstöd: förutsättningar och behov*. IPLab-56. NADA. KTH. Stockholm.
- DOMEIJ, RIKARD. 1998. Datorn och språkriktigheten.
- DOMEIJ, RIKARD. 2000 (personlig kommunikation via e-brev 15 mars)
- EKLUNDH, KERSTIN S. 1993. Skrivprocessen och datorn. I: *Människor, datateknik, arbetsliv* (Lennerlöf, Lennart red.). Fritzes. Publica.
- EKLUNDH, KERSTIN S. OCH SJÖHOLM, CARIN. 1989. *Writing with a computer. A longitudinal survey of writers of technical documents*. IPLab-rapport 19. NADA. KTH. Stockholm
- FLOWER OCH HAYES et al. 1984. *Cognitive processes in revision*.
- FLOWER et al. 1986. Detection, Diagnosis, and the Strategies of Revision. I: *College Composition and Communication*.

FLOWER et al. 1987. *Cognitive Processes in Revision. I: Reading, Writing, and Language Processes.*

FRENCKNER, KERSTIN. 1990. *Legibility on Continuous Text on Computer Screens – a guide to the literature.* IPLab 25. NADA. KTH. Stockholm.

GUNNARSSON, BRITT-LOUISE. 1985. *Textläsning och textförståelse i Läsning.* Studentlitteratur. Lund

PLATZACK, CHRISTER. 1985. *Syntaxens roll för läsningen i Läsning.* Studentlitteratur. Lund

SKRIBENT 2.0 HANDBOK. 1998. Ordbolaget AB/Norstedts Ordbok AB.

SKRIBENT 2.1. 2000. Norstedts Ordbok AB. Hämtad 28 april 2000 från URL: <http://www.skribent.ordbolaget.se>

## Appendix

### Texten

#### Kalle´s frisersalong

Här är en bild ur mitt fotoalbum som jag har tagit själv. Bilden föreställer min morbror Kalle när han just hade köpt sin egen frisersalong påsken 1975.



Kalle när han haver roligt.

Frisersalongen köptes av Kalle för några år sedan. Det var ett stor hus med olika stora fönster. De olika fönster var särskilt charmiga tyckte jag. Under påsklovet åkte jag bara skidor en dag. I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserarna, reparatörer och golvläggarna för att få huset färdigt. Hade tänkt börja arbeta i mars, men reparationerna drog ut på tiden.

April kom och våren visade sina tydliga tecken – blommorna slog ut och fåglar byggde bo för sina familjer. Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.

I juni var huset färdig och frisersalongen stod klar. Jag bjöd in alla mina vänner på likte och småkakor. Mellan 9-12 var frisersalongen förvandlad till festlokal. Medans jag serverade stog Kalle för underhållningen. Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt fiolen har aldrig varit densamma igen.

Plötsligt slog det mig att den dyrbara hårtorken var försvunnen. Den splitternya hårtorken som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån hade nu kommit bort. Då utropade Kalle: ”Ja haren blås apratt från fin land på vind en som jr att ja kan blåsa dans kornas hår!” och sagan fick ett lyckligt slut.

Bland gästerna fanns det några danskor som gärna ville bli klippta av Kalle. Kalle var med på noterna, klippte dem i all hast och gorde sig beredd att föna håret på dem.

## Skribent Textkontroll

### Kalle's frisersalong

Här är en bild ur mitt fotoalbum som jag har tagit själv. Bilden föreställer min morbror Kalle när han just hade köpt sin egen frisersalong påsken



1975.

Kalle när han haver roligt.

Frisersalongen köptes av Kalle för några år sedan. Det var ett stort hus med olika stora fönster. De olika fönster var särskilt charmiga tyckte jag. Under påsklovet åkte jag bara skidor en dag. I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserna, reparatörer och golvläggarna för att få huset färdigt. Hade tänkt börja arbeta i mars, men reparationerna drog ut på tiden.

April kom och våren visade sina tydliga tecken – blommorna slog ut och fåglar byggde bo för sina familjer. Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.

I juni var huset färdigt och frisersalongen stod klar. Jag bjöd in alla mina vänner på likte och småkakor. Mellan 9-12 var frisersalongen förvandlad till festlokal. Medans jag serverade stog Kalle för underhållningen. Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt fiolen har aldrig varit densamma igen.

Plötsligt slog det mig att den dyrbara hårtorken var försvunnen. Den splitternya hårtorken som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån hade nu kommit bort. Då utropade Kalle: ”Ja haren blås apratt från fin land på vind en som jr att ja kan blåsa dans kornas hår!” och sagan fick ett lyckligt slut.

Bland gästerna fanns det några danskor som gärna ville bli klippta av Kalle. Kalle var med på noterna, klippte dem i all hast och gorde sig beredd att föna håret på dem.



## Textkontroll i Word 97

### Kalle's frisersalong

Här är en bild ur mitt fotoalbum som jag har tagit själv. Bilden föreställer min morbror Kalle när han just hade köpt sin egen frisersalong påsken 1975.



Kalle när han haver roligt.

Frisersalongen köptes av Kalle för några år sedan. Det var ett stort hus med olika stora fönster. De olika fönster var särskilt charmiga tyckte jag. Under påsklovet åkte jag bara skidor en dag. I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserarna, reparatörer och golvläggarna för att få huset färdigt. Hade tänkt börja arbeta i mars, men reparationerna drog ut på tiden.

April kom och våren visade sina tydliga tecken – blommorna slog ut och fåglar byggde bo för sina familjer. Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.

I juni var huset färdigt och frisersalongen stod klar. Jag bjöd in alla mina vänner på likte och småkakor. Mellan 9-12 var frisersalongen förvandlad till festlokal. Medans jag serverade stog Kalle för underhållningen. Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt fiolen har aldrig varit densamma igen.

Plötsligt slog det mig att den dyrbara hårtorken var försvunnen. Den splitternya hårtorken som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån hade nu kommit bort. Då utropade Kalle: ”Ja haren blås apratt från fin land på vind en som jr att ja kan blåsa dans kornas hår!” och sagan fick ett lyckligt slut.

Bland gästerna fanns det några danskor som gärna ville bli klippta av Kalle. Kalle var med på noterna, klippte dem i all hast och gorde sig beredd att föna håret på dem.

## Användartest av Skribent Textkontroll

### Textgranskare 1

#### Kalles frisersalong

Här är en bild ur mitt fotoalbum som jag har tagit själv. Bilden föreställer min morbror Kalle när han just hade köpt sin egen frisersalong påsken



1975.

Kalle när han har roligt.

Kalle köpte en frisersalong för några år sedan. Det var ett stort hus med olika stora fönster. De olika fönstren var särskilt charmiga tyckte jag. Under påsklovet åkte jag bara skidor en dag. I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserarna, reparatörerna och golvläggarna för att få huset färdigt. Kalle hade tänkt öppna i mars, men reparationerna drog ut på tiden.

April kom och våren visade sina tydliga tecken – blommorna slog ut och fåglar byggde bo.

I juni var huset färdigt och frisersalongen stod klar. Jag bjöd in alla mina vänner på te och småkakor. Mellan 9 och 12 var frisersalongen förvandlad till festlokal. Jag serverade och Kalle stod för underhållningen. Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt – fiolen har aldrig blivit densamma igen.

Bland gästerna fanns det några danskor som gärna ville bli klippta. Kalle var med på noterna, klippte dem i all hast och gjorde sig beredd att föna håret på dem. Plötsligt slog det mig att den dyrbara hårtorken var försvunnen. Den splitternya hårtorken, som i jag början av mars hade köpt för alla mina besparingar och mammas lån, hade nu kommit bort. Då utropade Kalle: ”Ja haren blåsapparat från Finland på vinden som gör att jag kan blåsa dans kornas hår!” och sagan fick ett lyckligt slut.

#### **Kommentar:**

Ungefär 90 procent av arbetet var kvar när jag hade gått igenom texten med Skribent. Programmet hittar bara felstavade ord och inte felstavningar som blir andra ord än det som avses.

## Användartest av Skribent Textkontroll

### Textgranskare 2

#### Kalle´s frisersalong

Här är en bild ur mitt fotoalbum, som jag har tagit själv. Bilden föreställer min morbror Kalle när han just hade köpt sin egen frisersalong påsken år 1975.



Kalle när han har roligt.

Frisersalongen köptes av Kalle för några år sedan. Det var ett stor hus med olika stora fönster. De olika fönstren var särskilt charmiga tyckte jag. Under påsklovet åkte jag bara skidor en dag. I stället arbetade jag tillsammans med Kalle, målarna, tapetserarna, reparatörer och golvläggarna för att få huset färdigt. Jag hade tänkt börja arbeta i mars, men reparationerna drog ut på tiden.

I april kom och våren visade sina tydliga tecken – blommorna slog ut och fåglar byggde bo åt sina familjer. Under denna period bryts banden mellan föräldrarna och barnet lär sig att ta vara på sig själv.

I juni var huset färdigt och frisersalongen stod klar. Jag bjöd in alla mina vänner på läkte och småkakor. Mellan 9-12 var frisersalongen förvandlad till festlokal. Medan jag serverade stog Kalle för underhållningen. Vid festens höjdpunkt spelade Kalle fiol och dansade vals samtidigt. Fiolen har aldrig varit densamma sen dess.

Plötsligt slog det mig att den dyrbara hårtorken var försvunnen. Den splitternya hårtorken, som i början av mars hade inköpts för alla mina besparingar och mammas lån, hade nu kommit bort. Då utropade Kalle: ”Ja haren blås apparat från fin land på vind en som gör att ja kan blåsa dans kornas hår!” och sagan fick ett lyckligt slut.

Bland gästerna fanns det några danskor som gärna ville bli klippta av Kalle. Kalle var med på noterna, klippte dem i all hast och gjorde sig beredd att föna håret på dem.

**Kommentar:** Den var bra på ord men kunde varken kommatering eller ord sammanhang (te.x ”Huset var färdig

den 2 maj.....). På tidsfraserna kunde den inte klockslag. ("9-12 var butiken öppen." Programmet sa 912:-.)